

ARCHITEKTURA

CZASOPISMO TECHNICZNE
TECHNICAL TRANSACTIONS

WYDAWNICTWO
POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

ARCHITECTURE

2-A/2010

ZESZYT 5

ROK 107

ISSUE 5

YEAR 107

KRZYSZTOF KWIATKOWSKI*

PRZESTRZEŃ PUBLICZNA I JEJ UZURPATORSKIE ZAWŁASZCZANIE

PUBLIC SPACE AND ITS USURPER APROPRIATION

Streszczenie

Postępująca atrofia więzi społecznych powoduje powstawanie zjawiska próżni społecznej (określenie S. Nowaka). Brak działań zmierzających w kierunku rekonstrukcji więzi i wspólnot może prowadzić do rozwoju wspólnot uzurpatorskich i zjawisk uzurpatorskiego zawłaszczenia przestrzeni.

Słowa kluczowe: przestrzeń publiczna, więzi społeczne, wspólnoty społeczne, osiedle mieszkaniowe

Abstract

The progressing atrophy of social ties leads to the phenomenon of social vacuum (term used by S. Nowak). A lack of activities aimed at the reconstruction of social and community ties may lead to the development of usurper communities and the phenomenon of usurper appropriation of space.

Keywords: public space, social ties, social communities, housing estate

---

* Dr inż. arch. Krzysztof Kwiatkowski, Instytut Projektowania Urbanistycznego, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

1. Wstęp

Współczesną rzeczywistość społeczną cechuje postępująca atrofia więzi i wspólnot społecznych. Stefan Nowak nazwał stan ów w roku 1979 próżnią społeczną [4]. Autor wyraził pogląd, że mieszkańcy Polski nie czują się związani z żadnymi instytucjami pośrednimi pomiędzy rodziną i przyjaciółmi a narodem. Stwierdził: „Pomiędzy poziomem grup pierwotnych a poziomem narodowej społeczności istnieje – z punktu widzenia identyfikacji ludzi i ich zaangażowania – rodzaj próżni społecznej. Gdybyśmy chcieli naszkicować gigantyczny socjogram oparty na ludzkich poczuciach grupowej więzi i identyfikacji, to tak pojęta społeczna struktura naszego kraju jawiłaby się jako federacja grup pierwotnych, rodzin i grup opartych na przyjaźni, zjednoczonych w narodowej wspólnocie z bardzo słabymi innymi typami więzi pomiędzy tymi dwoma poziomami” [4]. Zjawisko atrofii więzi i wspólnot dotyczy nie tylko naszego kraju, ma charakter uniwersalny. Szeroko omawia je Robert D. Putnam w swoim dziele *Samotna gra w kręgle* [5].

Tendencjom niechęci do tworzenia wspólnot i identyfikowania się z zamieszkiwanym siedliskiem towarzyszą zjawiska, które proponuję nazwać: uzurpatorskim zawłaszczaniem przestrzeni i zawiązywaniem się wspólnot uzurpatorskich. Uzurpacja od łac. *usurpatio* – używanie, przywłaszczenie – to przywłaszczenie sobie cudzych praw do czegoś¹. Zawłaszczenie uzurpatorskie przestrzeni polega na mniej czy bardziej bezprawnym, jej opanowaniu, czasem nawet symbolicznym.

Zjawisko uzurpatorskiego zawłaszczania przestrzeni ma szerokie spektrum. Obejmuje działania nieszkodliwe społecznie i bardzo groźne, skutkujące erozją całych społeczności.

Proponuję następującą klasyfikację działań uzurpatorskich:

- 1) **uzurpacja funkcjonalna**: polega na zawłaszczaniu przestrzeni publicznych przez inwestorów prywatnych (prywatne przestrzenie publiczne hipermarketów i galerii handlowych); innym jej przejawem są osiedla strzeżone, tzw. *gated communities*;
- 2) **uzurpacja subkulturowa**: zawłaszczanie przez subkultury pseudokibiców obszarów osiedli mieszkaniowych;
- 3) **uzurpacja quasi-przestępcza i przestępcza**: obejmuje zjawiska od ciężkich pobić i zabójstw przez członków uzurpatorskich wspólnot pseudokibiców związanych z konkretnymi osiedlami, poprzez powstawanie gangów młodzieżowych, skończywszy na istniejących w krajach Ameryki Południowej częściowo skryminalizowanych społecznościach faweli w dużych miastach jak Sao Paulo w Brazylii.

2. Hipermarkety i galerie handlowe jako przykład zawłaszczenia uzurpatorskiego przestrzeni publicznych

Funkcjonalne uzurpatorskie zawłaszczenie przestrzeni hipermarketów i galerii handlowych polega, po pierwsze: na zawłaszczeniu przez inwestora prywatnego przestrzeni publicznej; po drugie: na wyznaczeniu reguł korzystania z tej przestrzeni m.in. poprzez regułę „4F”, zasadę kupowania impulsowego i inne; po trzecie na ograniczeniu czasu korzystania; po czwarte: na wprowadzeniu w pewnym sensie monotematyczności (ograniczenie do funkcji handlowej i ewentualnie kin). Zasada „4F”: *Forget your car, forget the street, forget services, forget yourself* oznacza metaforyczne zamykanie się centrów na świat zewnętrzny².

Jest jeszcze jeden aspekt uzurpatorski przestrzeni hipermarketów. Zazwyczaj są one lokowane na obrzeżach miast, przyczyniając się do rozpraszania/rozlewania zabudowy – *urban sprawl*.

3. Przestrzeń osiedli strzeżonych jako uzurpatorskie ograniczenie dostępu i przyczyna fragmentacji tkanki miasta

Osiedla strzeżone *gated communities* są osiedlami o ograniczonym dostępie. Bywają nazywane osiedlami wspólnych interesów. W Stanach Zjednoczonych wyróżnia się trzy ich grupy: osiedla strzeżone wyboru stylu życia, prestiżowe osiedla strzeżone, bezpieczne osiedla strzeżone.

Uzurpatorskie zawłaszczenie przestrzeni polega w ich wypadku na ograniczeniu publicznego dostępu, sprzecznym z podstawowymi zasadami współczesnej urbanistyki.

Uzurpatorski charakter polega również na eliminowaniu z strzeżonych wspólnot elementów zaangażowania obywatelskiego. Jak pisze Jeremy Rifkin w książce *Wiek dostępu*: „Choć własność prywatna stanowi fundament ery nowożytnej, towarzyszył jej zawsze reżim własności państwowej i prawa związane z życiem w sferze publicznej. Rzecz w tym, że własność prywatną traktowano jak świętą, ale nie absolutną. Zawsze pozostawało miejsce na publiczną debatę i zaangażowanie obywatelskie. Wspólnoty osiedlowe eliminują to całkowicie, czyli podważają związane z nimi prawa konstytucyjne” [6].

Spółeczności zamieszkujące osiedla strzeżone są społecznościami homogenicznymi – ludzi o podobnym statusie socjoekonomicznym. Jeszcze raz oddajmy głos Jeremy Rifkinowi: „Zamknięte osiedla są atrakcyjne dlatego, że mieszkając w nich razem z innymi, którzy wyznają podobne wartości i mają zbliżone dochody oraz wykluczając tych, którzy mogliby zagrozić naszemu domowi zapewnia się bezpieczeństwo inwestycji” [6].

W Warszawie, mieście, gdzie strzeżone osiedla są nadreprezentowane (około dwustu osiedli), w październiku 2006 roku rozpoczęto budowę pierwszego, starego osiedla – Chomiczówki [7]. Powodem budowy jest obawa przed przychodzeniem sąsiadów z nowego osiedla strzeżonego nie posiadającego dużych terenów zielonych.

4. Subkulturowe uzurpatorskie zawłaszczanie przestrzeni. Subkulturowe wspólnoty uzurpatorskie

Na wielkich osiedlach procesy pozytywnej identyfikacji ustępują miejsca procesom identyfikacji fałszywej, uzurpatorskiej. Pustkę po nieistniejących jednostkach sąsiedzkich wypełniają subkultury młodzieżowe. Ich identyfikacja konstituuje się na zasadzie negacji zastanej rzeczywistości społecznej i przestrzennej. Negacja ta posuwa się od krytyki werbalnej do graffiti i wandalizmu, a nawet w skrajnych wypadkach do przestępstw i terroryzowania osiedli. Subkultura pseudokibiców przeszła w ostatnich latach ewolucję w kierunku najbardziej agresywnej grupy młodzieżowej³. Skuteczne zwalczanie zadym i bójek na terenie zamkniętych terenach obiektów sportowych przez władze klubów i policję spowodowało przeniesienie się walk na tereny miast (m.in. tzw. ustawki).

Zawłaszczanie przestrzeni poszczególnych osiedli przez zwolenników klubów i wymuszanie identyfikacji mieszkańców z jednym klubem wywołało swego rodzaju polaryzację terytorialną i wojny pomiędzy poszczególnymi osiedlami. Podczas wjazdów na osiedla dokonywanych przez grupy z antagonistycznych osiedli atakowani są nie tylko pseudokibice, ale również ludzie niezwiązani w jakikolwiek sposób z kibicowaniem czy grupami subkulturowymi.

Biorąc pod uwagę kryterium sposobu zawłaszczenia przestrzeni osiedli proponuję wyróżnienie czterech typów zawłaszczenia przestrzeni przez młodzież i subkultury młodzieżowe:

1. **Zawłaszczenie przestrzeni kompensacyjne** – zachowania będące wynikiem braku/niedostatku przestrzeni potrzebnej do zaistnienia jako grupa. Przejawia się jako wspólne przesiadywanie na klatkach schodowych, hałasowanie, palenie papierosów, bez wyraźnych oznak agresji skierowanej w kierunku lokatorów. Działania indywidualne i subkultur blockersów.
2. **Zawłaszczenie przestrzeni ewoluujące w kierunku przestępczości**. Przejawia się podobnie jak uprzednio, połączone jest z objawami agresji: zaczepki, wyzwiski, wandalizmem, próbami rozbojów i terroryzowania mieszkańców. Działania indywidualne, subkultur blockersów i dresiarzy.
3. **Zawłaszczenie przestrzeni jako podział na strefy wpływów kibiców/pseudokibiców klubów sportowych**. Daleko zaawansowana identyfikacja poszczególnych osiedli z klubami sportowymi. Subkultury pseudokibiców wymuszają identyfikację z klubem na młodzieży danego osiedla. Taka wymuszona identyfikacja jest zarazem przyczyną walk z młodzieżą osiedli reprezentującą konkurencyjny klub sportowy. Działania subkultury pseudokibiców.

4. **Zawłaszczenie przestrzeni typowo przestępcze.** Podział przestrzeni osiedli i miasta np. na strefy sprzedaży narkotyków pomiędzy poszczególne subkultury/gangi przestępcze. Działania dresiarzy i regularnych przestępców.

5. Uzurpatorskie zawłaszczenie przestrzeni przez struktury przestępcze

Jednym z aspektów globalizacji jest globalizacja przestępczości. Przestępczość podlega prawom społeczeństwa sieciowego – *network society* wg Manuela Castellsa. Twierdzi on, że przestępczość zorganizowana stała się integralnym elementem współczesnego świata [1].

Ekstremalnym przykładem uzurpatorskiego zawłaszczenia przestrzeni przez struktury przestępcze są obszary faweli, obszarów slumsów wznoszonymi bez planów w krajach Ameryki Południowej. Gangi głównie narkotykowe, utworzyły własne ośrodki władzy, zwane władzą równoległą.

Nad obszarem faweli Rocinha w Rio de Janeiro zamieszkałym przez ponad 250 tys. ludzi władzę równoległą sprawuje gang Czerwone Dowódstwo. Gang, prócz normalnej działalności przestępczej, objął miejscową społeczność swego rodzaju działalnością socjalną. Przekazuje pieniądze na ośrodki opieki nad dziećmi i osobami starszymi, finansuje koncerty i musicale, utrzymuje boisko sportowe piłki nożnej, zorganizował własną komunikację publiczną minibusami.

6. Wnioski

Nieobecność wspólnot i więzi społecznych w zespołach mieszkaniowych może skutkować powstaniem próżni społecznej – używając wspomnianego wyżej określenia socjologa Stefana Nowaka.

Owa próżnia może stać się przestrzenią, w której zaczną narastać struktury społeczne, które pozwoliłem sobie nazwać uzurpatorskimi. Struktury te dążą do zawłaszczenia przestrzeni.

Dlatego imperatywem wszystkich powinno być dążenie do nawiązywania więzi społecznych i kreowania wspólnot terytorialnych. Natomiast wyzwaniem dla architektów jest kreacja przestrzeni publicznych stymulującej krystalizowanie owych więzi.

Przypisy

- ¹ Wg *Słownika wyrazów obcych*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1962, s. 690.
- ² Obszernie na ten temat pisze Grzegorz Makowski [3].
- ³ Należy tu dokonać wyraźnego rozróżnienia pomiędzy autentycznymi kibicami a pseudokibicami. Jak określa to J. Dudala [2]: „Kibic – to osoba interesująca się sportem, uczestnicząca w kulturalny sposób w widowiskach sportowych i często sympatyzująca z daną drużyną; – pseudokibic – to osoba agresywna, wywołująca awantury przy okazji widowiska sportowego i uczestnicząca w tychże awanturach z pogwałceniem przyjętych norm społecznych i prawnych”.

1. Introduction

The contemporary social reality is characterized by progressing atrophy of social and community ties. In the year 1979, Stefan Nowak referred to this state as a *social vacuum* [4]. The author expressed the view that the inhabitants of Poland do not feel bound by any institutions that play an intermediary role between family, friends and the nation. He stated that: “From the point of view of people’s identification

and their involvement, there exists a sort of social vacuum between the level of primeval groups and the level of national community. If we were to draw a gigantic sociogram based on human conceptions of group ties and identification, then the thus understood social structure of our country would loom to us as a federation of primeval groups, families and groups based on friendship, united in national unity, with very weak traces of other types of ties between these two levels" [4]. The phenomenon of the atrophy of human bonds and community ties concerns not only our country, but it has a universal character. Robert D. Putnam discusses them at length in his work *Bowling Alone* [5].

The tendency to display an aversion towards the creation of communities and identification with the inhabited dwelling is accompanied by phenomena which I propose to refer to as usurper appropriation of space and setting up usurper communities. Usurpation from the Latin term *usurpation* – using and appropriating – amounts to usurping someone's rights to something¹. Usurper appropriation of space consists in a more or less illegal, sometimes even symbolic appropriation of it.

The phenomenon of appropriation of space has a wide spectrum. It comprises activities which are socially harmless, as well as those that are extremely harmful and lead to the erosion of entire communities.

I propose to introduce the following classification of usurper type of activities:

- 1) **functional usurpation:** consists in appropriating public space by private investors (private public spaces of supermarkets and shopping malls); another variety of this phenomenon are guarded housing estates, the so called *gated communities*;
- 2) **subcultural usurpation:** consists in appropriating housing estate areas by the subcultures of pseudo-fans;
- 3) **quasi-criminal and criminal usurpation:** comprises phenomena ranging from severe assaults and murders committed by members of usurper communities of pseudo-fans associated with concrete housing-estates, through setting up youth gangs and ending with partially criminalized communities of the favelas in the big cities such as Sao Paulo in Brazil.

2. Department Stores and Shopping Malls as an Example of Usurper Appropriation of Public Space

The functional usurper appropriation of space in department stores and shopping malls consists firstly in: appropriating public space by a private investor; and secondly, in establishing the rules determining the use of this space, among others, by introducing the "4F" rule, applying the principle of impulse purchase and others; thirdly, in limiting the time of use, and fourthly: in introducing the rule of monothematic use (limiting oneself to the commercial function and possibly the cinema). The "4F" principle: *Forget your car, forget the street, forget services, forget yourself*, signifies the centers' metaphorical closing themselves off to the external world².

There is one more usurper aspect of the department store space. Usually, these stores are located on the outskirts of cities – in this way contributing to the dispersion/sprawling of built up areas – the so called urban sprawl.

3. The Space of Guarded Estates as a Usurper type of Limitation of Access and a Major Cause of Fragmentation of City Tissue

Guarded estates – known as *gated communities* are estates with limited access. Sometimes, they are also called common interests estates. In the United States, one distinguishes three major types of such estates: lifestyle gated communities, prestige gated communities, security zone gated communities.

In their case, the usurper appropriation of space consists in limiting public access which remains in contradiction with the elementary principles of contemporary urban planning.

The usurper character also consists in eliminating elements of citizen involvement from the gated communities. As Jeremy Rifkin writes in his book *The Age of Access*: "Although private property constitutes the foundation of the modern era, it has always been accompanied by the regime of state property and the laws associated with life in the public sphere. The point is that private property has always been treated as sacred, but not absolute. There has always remained room for public debate and citizen involvement. Gated communities eliminate this entirely, that is they undermine the constitutional laws that are associated with them" [6].

The communities inhabiting the guarded estates are homogenous – they are made up of people representing a similar socio-economic status. Let us once again give voice to Jeremy Rifkin: *Closed communities are attractive because by living in them together with those who profess similar values and have similar incomes and by excluding those who might pose a threat to our homes, one ensures the safety of the investment* [6].

In Warsaw, a city where gated estates are over-represented (around 200 such estates), the work on fencing round the very first, old Chomiczówka estate [7] began in October 2006. The real cause of the fencing was the fear of the frequent visits of neighbors from the new adjacent gated estate that does not have particularly vast green areas.

4. Subcultural Usurper Appropriation of Space. Subcultural Usurper Communities

On big estates, the processes of positive identification give way to the processes of false, usurper identification. The vacuum after the no longer existing neighborly communities is being filled with youth subcultures. Their identification is being shaped on the principle of the negation of the existing social and spatial reality. This negation proceeds from verbal criticism to graffiti and acts of vandalism, and in extreme cases even to criminal activities and terrorizing entire communities. In recent years, the subculture of pseudo-fans has been evolving in the direction of the most aggressive youth groups³. The more and more effective control of such brawls and fights within the enclosed premises of sports venues by the authorities of sports clubs as well as by the police, has led to the transfer of these fights onto the territory of cities (among others, the so called arranged brawls).

Appropriating the space of the individual estates by the supporters of clubs and forcing the inhabitants to identify with a single club has led to a specific territorial polarization and to wars between the individual estates. During the raids, carried out by the groups representing the antagonistic estates, it is not only pseudo-fans, but also people who are not associated in any way with any particular sport, club or subculture that are being attacked.

Taking into consideration the criterion of the manner or way of appropriating the space of these communities, I propose to distinguish four major types of space appropriation by the youth as well as various youth subcultures.

1. **Compensational appropriation of space** – type of behavior which is the result of lack/shortage of space that is necessary for a given group to exist. Its most characteristic features are sitting together on stairways, behaving noisily, smoking cigarettes, without clear signs of aggression directed towards other dwellers. Individual acts and activities of apartment block subcultures yobbos.
2. **Space appropriation evolving toward criminal activities.** Its characteristic features are similar to the previous category; yet it is often combined with symptoms of aggression: taunts, abuse, vandalism, attempts to mug and terrorize the inhabitants. Individual acts and activities of yobbos and thugs.
3. **Space appropriation as a division into spheres of influence of fans/pseudo-fans of sports clubs.** A considerable degree of identification of the individual estates with sports clubs. Subcultures of pseudo-fans enforce identification with a particular sports club on the young people from a given estate. At the same time, such an enforced identification is the cause of fights with the young people from the estate who represent a rival sports club. Activities of various subcultures of pseudo-fans.

4. **Typically criminal appropriation of space.** The division of the space of estates and cities, for instance, into drug dealing spheres among the individual criminal subcultures/gangs. Activities of thugs and regular criminals.

5. Usurper Appropriation of Space by Criminal Structures

One of the aspects of globalization is the globalization of crime. According to Manuel Castells, criminal activity is subject to the laws of the network society. Castells is of the opinion that organized crime has become an integral element of the contemporary world [1].

An extreme example of the usurper appropriation of space by the criminal structures are the favelas and the slum areas erected without plans in Southern America. The drug dealing gangs have created their own power centers, known as parallel government.

In the Rocinha favela district in Rio de Janeiro, which is inhabited by over 250 thousand people, parallel government is headed by the gang called Red Command. Apart from the normal criminal activity, the gang has also developed a kind of "social" activity which is directed at the local community. It donates financial resources to social care centers for children and the elderly; it finances concerts and musical; it maintains a football pitch and it has also organized its own mini-bus public transport.

6. Conclusions

The absence of community and social bonds in the housing estates may lead to the rise of a social vacuum – to use the afore-mentioned term coined by sociologist Stefan Nowak.

This vacuum may become the space within which there will arise social structures which I have referred to here as "usurper" ones. The structures in question strive toward appropriation of space.

That is why, a striving toward forming new social ties and creating territorial communities, should be an imperative for everyone. Whereas a true challenge for architects should be the creation of public space that would stimulate a crystallization of these ties.

Endnotes

- ¹ According to the definition contained in *Słownik wyrazów obcych* (Dictionary of Foreign Borrowings), Państwowy Instytut Wydawniczy, Warsaw, p. 690.
- ² Grzegorz Makowski [3] writes extensively about this.
- ³ One should clearly distinguish here between authentic fans and pseudo-fans. As J. Dudała [2, p. 30] puts it – *a fan is a person who is interested in sport and who participates in a cultural way in sporting events often supporting a given team; whereas a pseudo-fan is an aggressive person who causes brawls at sports events and participates in them, violating the accepted social and legal norms.*

Literatura/References

- [1] Castells M., *Koniec tysiąclecia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- [2] Dudała J., *Fani – chuligani. Rzecz o polskich kibolach*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2004.
- [3] Makowski G., *Świątynia konsumpcji. Geneza i społeczne znaczenie centrum handlowego*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2004.
- [4] Nowak S., *System wartości społeczeństwa polskiego*, Studia Socjologiczne, nr 4 (75), 1979.

- [5] Putnam R.D., *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Spółka z o.o., Warszawa 2008.
- [6] Rifkin J., *Wiek dostępu. Nowa kultura hiperkapitalizmu, w której płaci się za każdą chwilę życia*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2003.
- [7] Zubik M., *W Warszawie blokowiska grodzą się płotami*, Gazeta Wyborcza, www.gazeta.pl, odczyt z dnia 24.10.2006.